

A végvárrendszer, mint határvédelmi és határőrizeti intézmény kiépítésének alapjai és gazdasági bázisa a Magyar Királyságban

Bevezetés

Magyarország – mint az Európai Unió határán fekvő tagország – számára napjaink egyik kiemelten fontos kül- és belpolitikai kérdése a határvédelem és határőrizet, annak ellenére, hogy az Európai Unión belül a szabad mozgás elve érvényesül¹, és hazánk is csatlakozott a Schengeni Egyezményhez, hiszen államunk az Unió keleti és déli határán helyezkedik el, nem uniós és a Schengeni Egyezményhez nem csatlakozott országokkal is szomszédos. Mindezek okán Magyarország déli és keleti irányból nem csak a saját, hanem az Európai Unió határvédelmét is ellátja. Másrészt a történelem folyamán a Magyar Királyság részben az elhelyezkedése miatt más európai államokhoz képest fokozottabban szembesült a határvédelem és határőrizet feladatával, mivel a Balkán felől Európába rajta keresztül vezetett az út, és a kelet felől érkező hódító államalakulatok útjába is került. A Kárpát-medencében már a honfoglalástól elkezdődött a különböző határvédelmi rendszerek kiépítése. Később, a történelmünk során folyamatosan fejlődött a Magyar Királyság határvédelme és határőrizete. A kezdetekkor, „*a honfoglalás után megkezdődött az akadályokkal teletűzdelt járhatatlanná tett gyepű kialakítása. A természetes, védekezésre alkalmas határokat mesterséges védművekkel és ezeken túli lakatlan, vagy gyéren lakott területsávokkal bővítették.*”² Az idézett mondatból máris kitűnik, hogy a határvédelmi

¹ Az Európai Unióról szóló szerződés 3. cikk (2) bekezdése, az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 21. cikke, az Európai Unió Alapjogi Chartájának 45. cikke, az Unió polgárainak és családtagjainak az Unió területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló 2004/38/EK irányelv.

² Németh Csaba: Határőrizet és határvédelem az ezeréves Magyarországon. Rubicon. 2016/1. 68. o.

rendszer a funkcióján túl is hatást gyakorolt a környezetre és a társadalomra, valamint a népesség elhelyezkedésére. Egyrészt a természetes adottságok határvédelmi jellegét tovább erősítve megváltoztatták a környezetet, másrészt egyes területeket a cél érdekében elnéptelénítették, ezzel értelemszerűen más vidékeken magasabb népsűrűséget generáltak. Mindezekkel már a kezdetleges határvédelmi rendszer kiépítésének és Magyarország történelmének kezdeténél szembesülhettünk. Ahogy tovább fejlődött a határvédelem, úgy egyre nagyobb hatást gyakorolt a környezetre, a társadalomra és a népesség elhelyezkedésére is. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a történelem során a Kárpát-medencét – sokszor a nagyobb birodalmak részéről – ért támadások és hatások miatt egyre jelentősebb határvédelmi intézkedésekre volt szükség. Egyik kiemelten fontos lépcsője volt a magyar határvédelemnek a végvárrendszer kiépítése, amelyet a török birodalom terjeszkedése idézett elő azzal, hogy „1391-től – az *al-dunai Galambóc várának török kézre kerülésével* – a terjeszkedő Oszmán Birodalom a Magyar Királyság közvetlen szomszédjává vált. A török támadások ellen az ország megvédésére Luxemburgi Zsigmond király délen végvárrendszert építtetett ki”.³

A fentiek vizsgálatát megelőzően szükséges arra rávilágítani, hogy a középkor, késő középkor határfogalmának tartalma nem egyezik a manapság használt terminus jelentésével. A határ, államhatár fogalma az évszázadok alatt folyamatosan alakult ki. A Magyar Királyság első évszázadaiban a határ nem egy mai értelemben vett mesterséges vonalat jelentett, amely az államot határolta, hiszen ekkor még nem létezett az államiság fogalma sem, különösen a mai értelemben vett államfogalommal lenne tévedés azonosítani. „A határ tehát eleitől fogva jogdisztingváló, jogelkülönítő jelentéssel bírt; jelkép volt, amely egy *ius possessionarium* valóságban való, térbeli kiterjedését szabta meg. A határ fogalma feltételezi a jog fogalmát, resp. va-

³ U.o.

lamely jog fennállását. (...) Valamely jog érvényének, hatóerejének territoriális végpontjait jelöli ki."⁴ A határ tehát egy adott jogosultság, egy hatalom fennállását jelentette adott terület felett. Az állam mai értelemben vett fogalmának előzményei már itt felfedezhetőek, hiszen az állam általános elfogadott fogalma egy területet feltételez, rajta népességgel és felettük a hatalom gyakorlását. „*A középkori magyar állam a királyi jog (ius regium) érvényesülési területével volt azonos.*”⁵ A király a hatalmát minél nagyobb területekre ki akarta terjeszteni, így a királyi territoriális hatalmának növekedése lényegében az ország területének növekedését jelentette. A király azon terület felett, amelyen érvényesült a *ius regium*, több jogosultságot kívánt gyakorolni, mégpedig külső hatásoktól zavartalanul. A minél nagyobb gazdasági bevétel az adott területről csak annak zavartalan működése és fejlődése esetén várható. A terület védelme érdekében pedig annak határait is védeni kellett. A határ így lényegében egy rendelkezési jogot és a jogosultságok térbeli elhelyezkedését volt hivatott megjelölni. Ekkor még nem beszélhetünk vonalszerűen elhelyezkedő határról, hanem főleg természeti képződményekhez kötötték a határt, és ezekkel jelölték azt meg. „*A pontos határvonal a magánjogi birtoklás körében már a legkorábbi időkben ismeretes volt, megvolt a fogalom latin változata is, de e vonalszerű határ fogalma országos vonatkozásban, mint államhatár nem volt kimutatható. (...) A határvidéken sokkal elmosódottabbak voltak a jogviszonyok, semhogy a limes vonalszerűségéről lehetett volna szó. (...) Az országhatárt hol kijjebb, hol beljebb képzelték, aszerint, amint egyes végvidéki birtokokra kétségtelen volt a *ius regium* érvénye, avagy nem. Vonalszerűen haladó államhatár létezésének tehát még a lehetősége sem volt meg.*”⁶ A határvédelmet és határőrizetet ennek megfelelően nem a mai formájában kell elképzelni. Nem volt egy határvonal, amit állandóan védeni

⁴ Kring Miklós: A magyar államhatár kialakulásáról. 8. o.

Forrás: https://epa.oszk.hu/02600/02604/00002/pdf/EPA02604_klebsberg_evkonyv_1934_003-026.pdf

Letöltés ideje: 2019.09.25.

⁵ Kring Miklós: i.m. 10. o.

⁶ Kring Miklós: i. m. 14. o.

és őrizni lehetett, vagy kellett volna, hanem egy területet, területrészt kellett védeni és biztosítani annak zavartalan gazdasági működését. A határvédelem és határőrizet ennek megfelelően várak építését kívánta meg. Igaz, hogy nem volt mai értelemben vett vonalszerű határ, az viszont kétségtelen, hogy „*a XIV. század elejére itt-ott voltak már az ország végvidékein pontok, melyeket a magyar állam határpontjainak tekintettek.*”⁷ Az államhatár fejlődésének következő állomását az jelentette, amikor a *ius regium*tól függetlenedni kezdett az ország felett hatalom, azonban a XIV. századtól még több évszázadnak kellett eltelnie, míg kialakult a mai értelemben vett határ.

A középkorban az ország területeinek védelmét a határvidékeken már nem csak a természeti képződmények látták el, hanem egyre több erődítményre volt szükség, főleg a Magyar Királyság déli vidékein egyre fenyegetőbb oszmán hatalom miatt. Miből is állt akkoriban a határvédelem és határőrizet? „*Az országhatárok védelmének támpontjai a várak voltak, őrségük ellátta a határ biztosítását, az útvonalak ellenőrzését, a szomszéd ország határvidékének felderítését. Harci körülmények között portyázással, rajtaiütéssel zavarták az ellenséget, és próbálták megnehezíteni behatolásukat országunk területére.*”⁸ Az idézett mondat találóan sorolja fel a várak határvédelmi és határőrizeti funkcióit. A várak rendvédelmi és katonai funkciót láttak el, később pedig a végvárrendszer kiépülésével lényegében az ország déli részének folytonos határvédelme és határőrizete valósult meg. Azzal, hogy a végvárakból ellátták a határvidéken az útvonalak ellenőrzését, megvalósulhatott (a végvárak első két vonala esetében) a vámok szedése, a közbiztonság fenntartása, valamint a katonai védelem is. (A dolgozatban a továbbiakban a határvédelmet és a határőrizetet az egyszerűség kedvéért szinonim fogalmakként fogjuk használni, tekintettel arra, hogy a végvárak kiépítésének okai és gazdasági alapjai aspektusából a két fogalom közötti distinkciónak nem látjuk értelmét.) Mindezek mellett a végvárrend-

⁷ Kring Miklós: i. m. 16. o.

⁸ Berki Imre: A magyar határvédelem története,

Forrás: https://mult-kor.hu/20100929_a_magyar_hatarvedelem_tortenete

Letöltés ideje: 2019.09.25.

szer tárgyalása során nem feledkezhetünk meg arról, hogy a Magyar Királyság jelentős részének Oszmán Birodalom által történő elfoglalását követően „*a török-magyar határt nem szabad egy mai rögzített államhatár módjára elképzelnünk. A politikai határok nem estek egybe a befolyási övezetek határaival. A Habsburgok és a szultán között kötött békék nem vontak meg sohasem pontos határokat, csupán az egyes várak hovatartozását szabták meg. Hogy egy-egy várból meddig terjedt a hatalom, az mindig a tényleges erőviszonyoktól függött. A köztük és körülöttük lévő határvidék, amely néhány kilométerestől akár néhány tíz kilométeres ingadozásokat is megengedett, mindenkié volt.*”⁹ Az idézett megállapítás is alátámasztja, hogy a végvárak korában a Magyar Királyság és a szomszédos birodalom között nem létezhetett fizikailag egy vonalat képező határ, hanem inkább egy határsávról beszélhetünk, amely az ország határvédelmi funkcióját ellátta. Az ország három részre szakadásának időszakában „*a magyarországi határvédelem valójában arra volt berendezkedve, hogy az állandóan hazánkban tartózkodó török várőrségek betöréseit kivédje. A végvári vonalon nem nagy seregek ütköztek meg, hanem egymással lazán összefüggő kisebb csapatok a meglepetésszerű, gyors támadásokban mérték össze erejüket az ellenséggel.*”¹⁰

A tanulmányban a magyar végvárrendszer kiépítését és fejlődését tárjuk az olvasó elé, valamint ennek a határvédelmi rendszernek a gazdasági alapjait vesszük górcső alá.

A végvárrendszer kiépítésének előzménye és hatásai a kezdetekkor

A végvárrendszer kiépítése – ahogy fentebb már említettük – a XIV. század végén kezdődött meg a Magyar Királyság déli határán, annak hatására, hogy az oszmán-törökök 1390-ben megjelentek Magyarország határainál,

⁹ Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593, Akadémia Kiadó, Budapest, 1980. 19. o.

¹⁰ Szántó Imre: i.m. 26. o.

sőt annál beljebb is. 1390-ben szerb segéderőkkel együtt a macsói bánásgot, Krassó és Temes megyét, 1391-ben a Szerémséget, 1392-ben ismét a Temesközt és a Szerémséget dúlták fel.¹¹ Abból a tényből, hogy egy idegen hatalom egységei rövid időn belül több alkalommal is képesek betörni az ország területére zsákmányszerzés céljából, amely akkor a mainál több időt vett igénybe, igazolást nyert, hogy az addigi határvédelmi rendszer nem elégséges az új kihívások, a felemelkedő Oszmán Birodalom elleni védelem ellátására. A Magyar Királyság déli területein a határőrizet működésében is zavar keletkezett. *„A határőrizet egy kétoldalú tevékenység, amelyben minden korban fellelhetőek voltak a katonai és rendvédelmi elemek.”*¹² A betörő idegen hadak sértették az ország területi egységét, a határőrizet katonai része sérült, mellette a határőrizet a rendvédelmi funkcióját sem tudta ellátni. A XIV. és a XV. században egy adott állam területére való betörés zsákmányszerzés céljából napokig, sőt akár hetekig is tarthatott. A területre való behatolás még mehetett akár gyorsan, azonban a zsákmány után való kutatás, valamint a szerzett jószággal, anyagi javakkal, valamint a rabokkal való közlekedés a haladást jelentősen lassította. *„A középkori katonaság vonulásának mobilitása és gyorsasága több tényezőtől is függött, melyek közül a legjelentősebbek a terepviszonyok, a katonaság nagysága, összetétele, a tartózkodás hossza és a hadjárat célállomásának távolsága. A hadjáratok alatt a megszokott napi teljesítmény 30–40 km között mozgott, hiszen a katonaságnak alkalmazkodnia kellett a viszonylag lassú*

¹¹ Fodor Pál: A szimurg és a sárkány: az Oszmán Birodalom és Magyarország (1390-1533). In: Zombori István (szerk.): Közép- Európa harca a török ellen a 16. század első felében. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség és Historica Ecclesiastica Hungarica Alapítvány. Budapest, 1994. 9. o.

¹² Dr. Gáspár László: A Magyar Állami Határrendőrség helye, szerepe a magyar határőrizet fejlődéstörténetében. Határrendészeti tanulmányok 2006/1. különszám. Budapest, 2006. 61. o.

gyalogsághoz és szekerekhez.”¹³ Mindezek mellett a betörő hadaknak figyelembe kellett venniük azt is, hogy a helyi haderőt is le kell gyűrniük, sőt ellenük hadakat is küldhettek. A korabeli viszonyok mellett lassú betörési lehetőségek ellenére a külföldi hadak részéről való rendszeres behatolások az ország területére igazolták, hogy az addigi (határ)védelmi rendszer nem képes ellátni a feladatát és biztosítani az ország (déli részének) zavartalan működését. A gyakori pusztító betörések egyrészt közvetlen anyagi veszteséget jelentettek a pusztítások és az elhurcolt javak, emberi életek kioltása mellett, másrészt közvetve akadályozták az ország gazdaságát, főleg a kereskedelem ellehetetlenítésével. Egy felégetett és kirabolt terület – lakosság vagy anyagi javak hiányában – nem képes adót fizetni, ott a jobbágy nem tud eleget tenni a robotnak, valamint ezekről a területekről adóbevételre sem lehetett számítani. Akut kérdéssé vált tehát a Magyar Királyság határvédelmének újjászervezése. A védelem új alapokra helyezése jelentős anyagi áldozatot követelt az országtól, és hatást gyakorolt a társadalomra. A Magyar Királyság az addigi felépítésével és berendezkedésével már nem tudta megvédeni határait az Oszmán Birodalomtól, egyszerűen a banderiális alapon működő hadsereg már nem volt alkalmas erre. Egyrészt a határok mentén nem volt jelentősebb állandó haderő, védekezési potenciál, amely akár csak időlegesen – a nagyobb, felmentő haderő megérkezéséig – feltartotta volna a betörő ellenséget, zsákmányoló csapatokat, másrészt a magyar hadsereg felépítéséből fakadóan nem volt elég gyors reakció a portyázó és rabló hadak feltartóztatásához. Mire a banderiális hadsereg összeállt és a szükséges helyszínre érkezett, már csak az elpusztított területeket találta. Mindezekon túlmenően az Oszmán Birodalom részéről – annak folyamatos erősödésével – már nem csak portyázó célú betörésekre kellett számítani, hanem hódító célzatú expanziós hadjáratokra is. A Balkán-félsziget külpolitikai helyzete sem kedvezett a Magyar Királyságnak. *„A török elleni védelmi rendszer alapjait Zsigmond király fektette le. Ő még*

¹³ Vladimír Seges: Idő, tér és mobilitás a középkor végi háborúban. In: Zombori István (szerk.): Közép- Európa harca a török ellen a 16. század első felében. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség és Historica Ecclesiastica Hungarica Alapítvány. Budapest, 1994. 109. o.

Tóth Ádám Viktor – Polgár Miklós: A végvárrendszer, mint határvédelmi és határőrizeti intézmény kiépítésének alapjai és gazdasági bázisa a Magyar Királyságban

arra gondolt, hogy a hadműveleteket az ország határain kívül tudja tartani. Boszniát, Szerbiát, Havasalföldet és Moldvát próbálta a Magyar Királysághoz kapcsolni. Az Oszmán támadás ekkor még az ország területi egységét nem bontotta meg, a végvárrendszer többek között pont ennek védelmét volt hivatott szolgálni. Ezek a fejedelemségek azonban csak addig ismerték el a magyar király főhatalmát, amíg a törökkel szemben számíthattak rá. Ha Magyarország meggyengült, az oszmánokkal próbáltak barátkozni”¹⁴
A végvárakat ekkor a Magyar Királyság déli határán építették ki, ahogy a két térkép^{15 16} is látszik.

1. számú térkép
Végvárrendszer a 15. században

¹⁴ Kristó Gyula – Makk Ferenc – Almási Tibor – Bertényi Iván – Draskóczy István: A magyar középkor története. Pannonica Kiadó, 2005. 346. o.

¹⁵ Forrás: <http://mek.oszk.hu/01900/01948/html/cd3m/kepek/tortenelem/to482gf951-60.jpg>

Letöltés ideje: 2019.09.25.

¹⁶ Forrás: <http://tortenelemcikkek.hu/sites/default/files/1.01mohacs.JPG>

Letöltés ideje: 2019.09.25.

2. számú térkép

Az első végvári vonal a 15. században

Az idő előrehaladtával, a Balkán-félsziget fejedelemségei már nem töltötték be a Magyar Királyság számára a török elleni puffer zóna szerepét, az oszmán hódítók rendszeresen megjelentek az ország határán. „A török elleni háborúban sokszor nagy tömegekre volt szükség. A déli vármegyék fenyegetett népét rendszeresen harcba lehetett szólítani.”¹⁷ A fentiekből kitűnik, hogy a kül- és belpolitikai körülmények is az új elveken szerveződő határvédelmi rendszer kiépítését követelték meg. A megoldást a végvárrendszer létrehozásában látták. Ezzel egyrészt egy állandó erős védelmi vonal állta az akár a gyors zsákmányszerző, akár a hódító céllal érkező betörő ellenség útját. A végvárrendszer már önmagában képes volt a zsákmányszerző hadak tevékenységét blokkolni, hiszen egy portyázó had nem merészkedik az ország belsejébe a hátában erős és védett helyen található helyőrséggel szemben, mivel az ország területére történő behatolás esetében a mögötte lévő várból bármikor rátörhetnek, akár a védekezésre kevésbé képes zsákmányokkal hazafelé tartó állapotában. Sőt, a saját utánpótlási vonalaitól is el van vágva a végvárrendszer miatt. A végvárak más-

¹⁷ U.o.

részt a hódító céllal országba törő hadseregeket képesek annyi ideig lekötöni, ameddig az ország belsejében összegyűjtött erősebb sereg megérkezik. A végvárrendszer kiépítése az adott korban a délről érkező hódító támasztotta kihívásra megfelelő válasz volt. Az is bizonyítja ezt, hogy a végvárrendszer áttörése több időt vett igénybe az oszmán hódítóknak, és az első vonal elestét követően az ország belsejében kiépített végvárrendszer már képes volt feltartóztatni a hódító birodalmat.

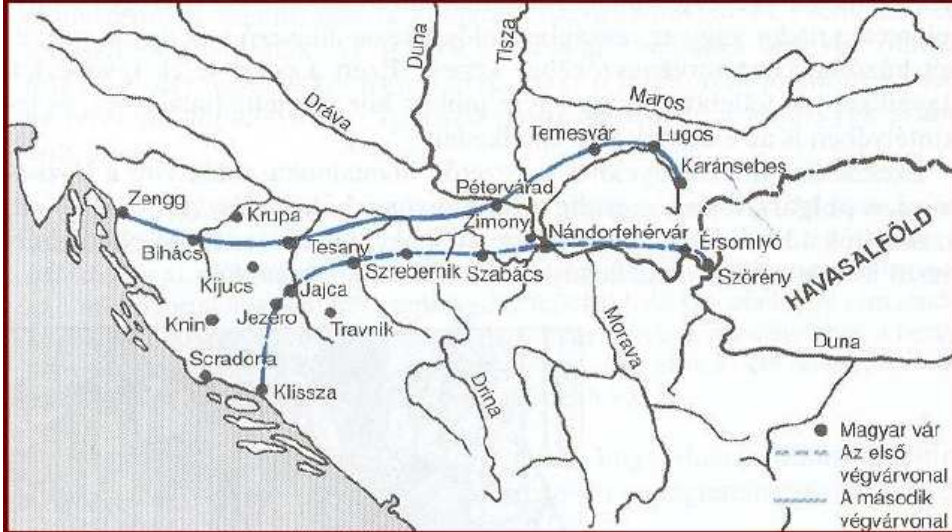
A végvárrendszer felállítása az országtól igen jelentős anyagi terheket követelt, és a népesség eloszlását, a társadalmat is alakította. Ezzel bezárult a kör, ugyanis így a korabeli magyarországi viszonyok miatti alkalmatlan határvédelmet felváltotta a hatékonyabb határvédelem, ami a társadalmi és gazdasági berendezkedést is óhatatlanul megváltoztatta. Sőt, a Magyar Királyság politikai, külpolitikai helyzetére is hatást gyakorolt, a függetlenségét is korlátozta.

A végvárrendszer kiépítése a Magyar Királyságban a XV–XVI. században lényegében két ütemben és három vonalban zajlott az oszmán hódítás elleni védekezés támasztotta követelményekhez igazodva. Első ütemben a Luxemburgi Zsigmond király által kiépített „*kétlépcsős magyar végvári rendszer első végvári vonala Szörényvártól Orsován, Nándorfehérváron, Szabácson, Szrebernikin, Banja Lukán, Jajcén, Tinninen (Knin), Klisszán és Szardonán át húzódott az adriai tengerig. A második végvári vonal az országhatártól 50-50 kilométerre, Temesvártól Lugoson, Karánsebesen, Péterváradon, Krupán át húzódott és Zengg környékén érte el a tengert. A végvárrendszer kiépítését Mátyás király uralkodása alatt, 1470 körül fejezték be.*”¹⁸ A XV. század második felében első ütemben két vonalban elkészült végvárrendszer akkor még elégséges volt az ország határainak megvédésére egyrészt a belpolitikai viszonyok (erős, egységes és centralizált királyság volt ekkor Magyarország, amely expanziós politikát folytatott, gondoljunk Mátyás király részéről Bécs elfoglalására), másrészt a külpolitika is kedvező volt, mivel az Oszmán Birodalom ekkor még nem érte el erejének teljét, és más irányú hódítások is lekötötték hadi potenciálját. A

¹⁸ Németh Csaba: i.m. 69. o.

magyar végvárrendszer fenntartását a királyság önmagában képes volt finanszírozni, így a rendszer minden tekintetben erősítette az ország szuverenitását, függetlenségét és helyzetét a térségben.

A 3. számú térképen¹⁹ pontosan látszik a végvárrendszer Mátyás király idejében.

3. számú térkép

A Hunyadi Mátyás által Pétervárad központtal kiépített második végvári vonal

Mindez a társadalomra, a népesség elhelyezkedésére is tagadhatatlanul hatott. Hunyadi Mátyás halálát követően az ország belpolitikailag instablibbá vált. A Jagelló királyok alatt a központi hatalom gyengült, mindezek következményeként egyre kevesebb anyagi forrást tudtak szánni a végvárrendszer fenntartására. Az első körben két lépcsőben kialakított végvárrendszer sorsát főleg a Dózsa György vezette parasztfelkelés és az erőteljesebb oszmán hódítás pecsételte meg. A kettő együttes hatása miatt omlott

¹⁹ Forrás: <https://image.slidesharecdn.com/magyarorszga16-szzadbanhunyadiimtys-120426113256-phpapp02/95/magyarorszg-a-16-szzadban-hunyadi-mtys-18-728.jpg?cb=1335440140>

Letöltés ideje: 2019.09.25.

össze a határvédelem. „1514-ben a törökök elleni keresztes hadjáratra toborzott parasztsereg, Dózsa György vezetésével, a nemesek ellen fordult. Mozgó csapatok hiányában az ostromolt végvárak felmentése elmaradt, 1518 után a törökök sorra foglalták el ezeket az erődítményeket. 1524-re az első, 1526-ra a második végvári vonal is összeomlott, és széles folyosó nyílt az ország belseje felé a török hódítók előtt.”²⁰ A Magyar Királyság határvédelme a XV. század 20-as éveiben lényegében összeomlott, vele együtt belpolitikai zavar és külpolitikai instabilitás következett, amely megkönnyítette a török hódítás térnyerését. A II. Lajos 1526-ban bekövetkezett halálával indult trónviszályban a nemesek, az ország vezető rétege két részre oszlott, egyik részük Szapolyai János, másik részük Habsburg Ferdinánd mellé állt. A trónviszály eldöntésébe az Oszmán Birodalmat is bevonták. Mindezek a körülmények oda vezettek, hogy a törökök már képesek voltak tartósan megszállni az ország közepét. A cél inntől kezdve a további hódítások megakadályozása, lényegében az ország fennmaradásának biztosítása volt. „Buda és az ország középső részének 1541-ben bekövetkezett török megszállása után a hódoltsági terület peremén Szigetvár, Kanizsa, Veszprém, Győr, Komárom, Érsekújvár, Eger, Szatmár, Várad és Temesvár fővárakkal új végvári vonal alakult ki. Ezen a védvonalon akkor nem csak a maradék királyi Magyarországot, hanem a keresztény Európát is védték.”²¹ Az első ütemben kiépített végvárrendszertől eltérően ezt a megcsonkított ország önmagában már nem volt képes fenntartani a szűkösebb erőforrásai és az Oszmán Birodalom megnövekedett ereje miatt. Mindazonáltal a második ütemben kiépített végvárrendszer már nem csak a Magyar Királyság megmaradt területeit, hanem a mögötte fekvő Habsburg Birodalmat is védte, hiszen az Oszmán Birodalom tovább akart terjeszkedni a hőn áhított Nyugat-Európa irányába is. Tekintettel arra, hogy a Habsburg uralkodók számára nyilvánvalóvá vált, hogy a lecsökkent területű Magyar Királyság gazdaságának erejét bőven meghaladja a végvárrendszer fenntartása, és ha ezt a védvonalat a törökök áttörik, akkor ők is a

²⁰ U.o.

²¹ U.o.

hódítás áldozatává válnak, jelentősen hozzájárultak a végvárrendszer finanszírozásához. A Magyar Királyság határőrizetének a Habsburg Birodalom általi finanszírozása viszont értelemszerűen a szuverenitás csökkenésével járt, hiszen egy állam, amely (saját érdekből) egy másik működését, védelmét finanszírozza, bizony bele akar szólni a fenntartott államalakulat működésébe is. Belátható, hogy a Habsburg tartományok számára a puffer zónaként működő Magyar Királyság védelmi rendszerének hatékony és célját betöltő funkcionálása (lét)érdek volt, ezért folyamatosan biztosítani kívánták, hogy az ne omolhasson össze, belviszályok se gyengíthessék, így a Habsburg uralkodók célja a minél nagyobb irányítás szerzése Magyarországon felett. Ennek pedig a legbiztosabb módja a magyar trón megszerzése.

A végvárrendszer kiépítésének második üteme és gazdasági alapjai

I. Szulejmán (1520–1566) 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárt, az ország kulcsát, majd 1526 nyarán a mohácsi síkon szétverte a túlnyomóan nehézlovasokból álló magyar hadsereget, ahol maga a magyar király, II. Lajos (1516–1526) is életét vesztette. Ennek következményeképpen II. Lajos sógora, Habsburg Ferdinánd (1526–1564) örökölte meg a magyar trónt és ezzel együtt Magyarország védelmezésének királyi kötelességét. Ám nem csak a külső ellenség támadásával kellett megküzdenie, hanem Szapolyai Jánossal is, akit a magyar rendek szintén királlyá választottak, és jelentős támogatással bírt az országban. A bel- és külpolitikai zűrzavar miatt az ország először két, majd három részre szakadt. Ez egy 150 évre állandósult hadiállapotot eredményezett. Ferdinánd király ebben a történelmi helyzetben alakított ki egy harmadik végvárvonalat, amely az ország közepén, a királyi Magyarország dél-keleti határsávjában védelmezte az ország megmaradt területeit és vele együtt Európát. A 4. számú térképen²² látszik a végvárak elhelyezkedése.

²² Forrás: <http://mohacsi-csata.hu/content/v%C3%A9gv%C3%A1ri-dics%C5%91s%C3%A9g>

Letöltés ideje: 2019.09.25.

Toth Ádám Viktor – Polgár Miklós: A végvárrendszer, mint határvédelmi és határőrizeti intézmény kiépítésének alapjai és gazdasági bázisa a Magyar Királyságban

4. számú térkép

A törökellenes határvédelmi rendszer 1580. után

A végvárrendszer újbóli felépítése a konstans háborúban lévő ország területén nem csak állandó és temérdek anyagi ráfordítást igényelt, hanem bravúros és célratoró adminisztratív munkát is. 1577-ben a bécsi haditanács így fogalmazta meg véleményét a magyarországi helyzetről: „A várrendszer az egyetlen eszköz, amely által Felsőged az ellenség erejét és előnyömlését feltartóztatni képes és amely mögött országai és népei biztonságban lehetnek.”²³

A végvár nem csak erőd, hiszen minden országban és korszakban léteztek erősségek, amelyek birtokosai az erősség által behatárolt terület urai voltak. A végvárak funkciójukban és működésükben is mások, mint az egyszerű magánvárak. Végvárnak azt a várat nevezzük, amelynek a helyőrsége a király alkalmazásában áll, azaz az udvartól kapja a zsoldját. Az oszmánok

²³ Pálffy Géza: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. *Hadtörténelmi Közlemények* 1995/1. 114. o.

támadásai ellen kiépített végvár vonal több száz kilométeren keresztül húzódott az Adriai-tengertől, Horvátországon keresztül – a Dunántúlt kettévágva –, Alsó- és Felső-Magyarország déli peremén egészen az oszmán szultánt hűbéruraként elismerő, erdélyi fejedelmek által birtokolt területek északi határáig. Hiszen ekkor már Magyarország nem csak az Oszmán Birodalommal, hanem Erdéllyel is hadban állt. Így nem egyszer magyar a magyar ellen volt kénytelen háborúzni. Az udvar, hogy könnyebben legyen képes kezelni az erődítményeket és a bennük állomásozó egységeket, hat darab végvidéki főkapitányságot, azaz generalátust hozott létre. Délről észak-kelet felé haladva:

1. Károlyváros központtal a horvát-tengeremelléki végvidéki főkapitányság,
2. szlavón-vend végvidéki főkapitányság, aminek Varasd volt a központja,
3. Kanizsával szembeni végvidéki főkapitányság,
4. A győri végvidéki főkapitányság,
5. Az Érsekújvár központú bányavidéki végvidéki főkapitányság és
6. Kassa székhellyel a felső-magyarországi végvidéki főkapitányság.²⁴

Emellett még létrehoztak 4 kerületet is, amelyek élén csak magyar állhatott. Délről észak-kelet felé haladva:

1. A horvát-szlavón kerület,
2. a dunántúli kerület,
3. a Dunán inneni kerület,
4. a felső-magyarországi kerület.

²⁴ Pállfy Géza: A magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. História. Budapest, 2011. 151. o.

Még a kerületek kapitányai a fennhatóságuk alá eső vármegyék haderejét irányítottak, a végvidékek kapitányai csak a várak legénységei fölött rendelkeztek. Nemesyszer fordult elő, hogy ugyanazon személy végvidéki és kerületi kapitány is volt.²⁵ A végvárrendszer körülbelül 22 000²⁶ katonát foglalkoztatott, akik bérének kifizetésekor az állam mindig nehézségekbe ütközött, hiszen a védelmi rendszer becsült kiadása 1,7–2,1 millió rajnai forintnyi összeget tett ki.²⁷ Ezzel szemben a királyi Magyarország éves adóbevétele 800 000 rajnai forintra volt tehető. A fennálló hiányt hitelekből és a Habsburg Birodalom más tartományaiból származó összegekkel pótolták.²⁸

Elengedhetetlen megemlíteni azokat a nem pénzbeli hozzájárulásokat, amelyeket a várak az országtól szedtek be. Gyakorta fordult elő, hogy a vár környéki birtokokat a vár katonái saját felhasználásra megszerezték, illetve a vár környékén lévő falvakat is adóztatták.²⁹ Az országgyűlés többször is rendelkezett arról, hogy a vármegyékből jobbágyokat rendeljenek ki a véghelyek megerősítésére és karbantartására. Az 1622. évi XXXVI. törvény-cikk több mint 50 várról és az azokhoz kirendelt jobbágyokról rendelkezik. Például Szatmár várához Szatmár és Ugocsa vármegye jobbágyait rendelte a törvény.³⁰

Ahhoz, hogy megértsük a végvárjegyzékek keletkezésének mivoltát, kénytelenek vagyunk tanulmányozni a Habsburg Birodalom pénzügyeit is. A XVII. században élt hadvezér, Raimondo Montecuccoli (1609–1680) is megjegyezte, hogy a háborúhoz mindösszesen három dolog szükségeltetik: pénz, pénz és pénz. Nem volt ez másképp az oszmán ellenes háborúknak sem. A magyar rendek is kénytelenek voltak belátni, hogy az ország saját

²⁵ Pállfy Géza (2011): i.m. 152. o.

²⁶ Pállfy Géza (2011): i.m. 150. o.

²⁷ Pállfy Géza (2011): i.m. 140. o.

²⁸ Pállfy Géza (2011): i.m. 184. o.

²⁹ Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítésének és fenntartásának költségei Magyarországon a XVI. század második felében. *Acta Universitatis Szegediensis: acta historica.* 1977. 21–45. o.

³⁰ Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62200036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D18>

tartalékaiból képtelen megszervezni a védelmet, és szüksége van arra, hogy Európából anyagi és katonai segítség érkezzon annak érdekében, hogy megállítsák az idegen előre nyomulást. 1547-ben Magyarország Országgyűlése ekképp fordult segítségért V. Károly (1516–1556) császárhoz: „*mindenesetre szükség van a szent császári és a királyi felségek, meg a birodalmi fejedelmek pénzbeli és katonai segélyére (...), mert mindezekre a magyar hadiadó egymagában semmi szín alatt sem lesz elégséges*”.³¹

Habár úgy tűnhet, hogy Magyarország csak egy ütköző állam volt a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom között, jobban megvizsgálva látható, hogy a Habsburg királyok nemcsak névleg uralkodtak, hanem aktívan befolyásolták a belpolitikát is. Magyarország erejét az is bizonyítja, hogy az oszmán hódítás előtt egy erős, regionális középhatalomról beszélünk, amely gazdasági és katonai potenciállal is rendelkezett.³² A török megszállás ellenére az egyik legjelentősebb kereskedelmi bevétel a korszakban felvirágzó marhakereskedelem volt. A magyar kereskedők évente legalább 100 000 marhát hajtottak német területekre és 40 000-t Itáliába.³³ A XVI. század közepére Magyarország királyai már csak az ország körülbelül harminc vármegyéjének erőforrásaival rendelkeztek, holott azelőtt korábbi királyok hetven vármegye fölött uralkodtak.³⁴ A királyság bevételei nem csak a hadiállapot miatt voltak alacsonyak, hanem az ország sajátos berendezkedése miatt is. A magyar rendek feltétlenül ragaszkodtak ahhoz, hogy az új Habsburg uralkodó jogaikat, szokásaikat és törvényeiket megtartsa. Ez egyfelől garantálta, hogy Magyarország alkotmányos államisága megmaradjon, viszont lelassította a centralizációs és modernizációs folyamatokat. Ferdinánd koronázási esküje így szólt: „*Esküszünk, hogy az egyházi és világi urakat, főpapokat, bárókat, nemeseket, szabad városokat, Magyarország minden rendjét szabadságjogaikban, törvényeikben és ki-*

³¹ Pállfy Géza (1995): i.m. 114. o.

³² Pállfy Géza (2011): i.m. 13–29. o.

³³ Pállfy Géza: A tizenhatodik század története. Budapest, 2000. 121. o.

³⁴ Pállfy Géza (2011): i.m. 171. o.

*váltságaikban, melyeket még a régi szent királyok idején nyertek, megőriz-
zük és megtartjuk.*”³⁵ Az adók beszedéséhez szüksége volt az országgyűlés hozzájárulására, de az csak akkor szavazta meg a kivetett adókat, ha azok számára kedvezően alakultak. Ekkor nem Ferdinánd volt az egyedüli személy, aki törvényesen birtokolhatta a magyar királyi címet, hiszen ekkor még Szapolyai János is életben volt, akit a rendek szintén törvényesen választottak meg királlyá, így Ferdinánd kénytelen volt adományokkal magához kötni a nemességet.³⁶ Az ország anyagi gondjait tetézte, hogy a Jagellók tetemes adósságokat hagytak hátra. A harmincad és a bányák jelentős része bérbe vagy zálogba volt adva, illetve II. Lajos özvegye, Habsburg Mária sok birtokkal és földel rendelkezett, amelyekről nem volt hajlandó lemondani.³⁷ Sőt, maga Ferdinánd is kénytelen volt húga, Mária számára elzálogosítani a pozsonyi harmincadot.³⁸ A Cseh Királyságban, amelyet szintén II. Lajostól örökölt meg, a királyi udvar adósságai 300 000 forintba rúgtak.³⁹ Ilyen anyagi és politikai körülmények között kész csoda, hogy sikerült megállítani a török előre nyomulását.

Megkerülhetetlen előtérbe helyezni I. Ferdinánd szervezőmunkáját. 1527-ben létrehozta az Udvari Kamarát és a Cseh Kamarát, majd 1528. január 8-án kelt rendeletével létrehozta a Magyar Kamarát Buda központtal.⁴⁰ A szervezet élére Gerendy Miklós erdélyi püspököt helyezte, de a későbbi nádor, Nádasdy Tamás is helyet kapott az ötfős tanácsban.⁴¹ 1529-ben Buda várát elfoglalta a török vazallus Szapolyai János, így a kamara kénytelen volt áttenni a működését Pozsonyba, de hivatalosan Ferdinánd király csak 1531-ben adott ki rendeletet a kamara Pozsonyban való felállításáról.⁴² Mária jegyajándékként 1522-ben kapott meg hét Garam-völgyi

³⁵ Pálffy Géza (2000): i.m. 60. o.

³⁶ Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyi reformjai és bevételei. Történelmi Szemle 2003/1–2. 65. o.

³⁷ Pálffy Géza (2011): i.m. 191. o.

³⁸ Kenyeres István: i.m. 65. o.

³⁹ Kenyeres István: i.m. 64. o.

⁴⁰ Kenyeres István: i.m. 65. o.

⁴¹ Kenyeres István: i.m. 66. o.

⁴² Kenyeres István: i.m. 68. o.

bányavárost, a zólyomi uradalmat, Munkács váruradalmát, Diósgyőr várát és a máramarosi sókamarát Huszt központtal, így az ország egyik leggazdagabb földesurává vált.⁴³ „1548. március 7-én Augsburgban megkötött megállapodás értelmében Mária királyné évi 34 000 magyar Ft biztosítása és egy egyszeri összeg, 15 000 rajnai Ft lefizetése, valamint a 200 000 forintos kifizetetlen hozomány örökíthetősége fejében lemondott magyarországi és ausztriai birtokairól Ferdinánd javára.”⁴⁴ Ferdinánd sikeresen szerezte vissza a legfontosabb harmincad vámokat, így képes volt kiaknázni a marhakereskedelemből származó bevételeket.⁴⁵ Éves bevétele elérte a 600 000 magyar forintot, ami kétszerese volt a Jagelló-kori bevételeknek.⁴⁶ De ez sem volt elég arra, hogy a költségeket teljesen fedezzék: európai összefogásra volt szükség.

Ahogy az 1576-os és 1582-es végvárjegyzékekben olvasható, a végvárban állomásoztatott katonák zsoldja 1576-ban 1 658 736 rajnai forint volt, még 1582-ben 1 418 292 rajnai forint.⁴⁷ Ez a rendkívüli összeg azért is érdekes, mivel harminc évvel azelőtt a végvári zsold csupán 383 640 rénes forint volt, de 10 éven belül a duplájára emelkedett, így 1554-ben már 761 766 rénes forint, majd 1558-ben már meghaladta az éves 1 000 000 rajnai forintot.⁴⁸ A zsold emelkedésének egy fontos oka az volt, hogy a végvárépítésekkel a bennük állomásozó katonák száma is megnövekedett, így 1556-ban az előírás szerint harminc erősségben 13 982 katona szolgált, de 1576-ban már ötvenegy vár rendelkezett királyi helyőrséggel, amelyekben az előírás szerint 22 513 katona teljesített szolgálatot.⁴⁹

A másik ok az volt, hogy ebben az időszakban zajlott le a hadügyi forradalom Európában. A hadseregek létszáma megduzzadt, előtérbe kerültek

⁴³ Kenyeres István: i.m. 76–77. o.

⁴⁴ Kenyeres István: i.m. 82. o.

⁴⁵ Kenyeres István: i.m. 80–90. o.

⁴⁶ Kenyeres István: i.m. 92. o.

⁴⁷ Pálffy Géza (1995): i.m. 121. o.

⁴⁸ Pálffy Géza (2011): i.m. 139. o.

⁴⁹ Pálffy Géza (2011): i.m. 150. o.

a löfegyverek, megjelentek a hivatásos katonai apparátusok, és háttérbe került a nehéz páncélos lovasság.⁵⁰ A várépítések költségei és az egyéb dologi kiadások is jelentős terhet róttak a költségvetésre. A szükséges forrás rendelkezésének kulcsa, hogy megtudjuk: a magyarországi bevételeken kívül milyen forrásokból fedezték az oszmán ellenes végvárrendszer költségeit? A legfontosabb pénzügyi támogatók közé tartoztak az osztrák rendek. Kialakult az a szokás, hogy egy-egy osztrák, illetve cseh tartomány pénzügyi segítséget biztosít a török elleni védekezésre. A Haditanács megfogalmazása szerint: „*minden tartomány tartsa el saját magyarországi végvidékét.*”⁵¹ Így a horvát végeket Krajna és Karintia támogatta, a szlavóniai végvárakat a stájer rendek segélyezték, sőt a kanizsai végvidék finanszírozásában is jelentős szerepet játszottak, Győrt az Alsó-Ausztriai rendek hozzájárulásával tartották fent, a bányavidéki végek pedig Cseh- és Morvaország támogatásával bírtak.⁵² A Habsburg Birodalom többi tartománya nem csak keresztényi kötelességtudatból segédkezett, hanem azért is, mert felismerték a tényt, hogy ha Magyarország elbukik, akkor ők lesznek az oszmán frontvonalon, hisz már ők is megtapasztalták a török portyák kellemetlenségeit. A 16. században Stájerország több mint 10 000 000 rajnai forinttal támogatta a szlavón végvárakat, Karintia majd 5 000 000 rénes forintot adott török ellenes segélyek gyanánt, Krajnából minimum 2 500 000 forint érkezett, tehát minimum 18 000 000 rajnai forintot fizettek a belső-ausztriai tartományok.⁵³ A pénzért cserébe politikai befolyást követeltek az ausztriai rendek. 1578-ban Károly főherceg segítségével felállították a Belső-Ausztriai Haditanácsot, amely ellátta a két Dráván túl fekvő végvidék irányítását.⁵⁴ Az ilyen törekvések kivívták a magyar és horvát rendek elégedetlenségét, így a pozícióikat megőrizni kívánó magyar rendek és a

⁵⁰ Végh Ferenc: A hadügyi forradalom a kora újkorban – a technika szemszögéből. In: Fejezetek a hadtörténelemből I. Válogatás a Hadtörténeti esték 2006–2010 között elhangzott előadásaiából. Bene Krisztán – Dávid Ferenc – Sarlós István (szerk.): Pécs, 2012. 233–246. o.

⁵¹ Pálffy Géza (2011): i.m. 157. o.

⁵² Pálffy Géza (2011): i.m. 157–159. o.

⁵³ Pálffy Géza (2011): i.m. 159.

⁵⁴ Pálffy Géza (2011): i.m. 158.

pénzükért befolyást követelő osztrák rendek között állandó vetélkedés volt a hatalomért. Az egyik ilyen hatalmi vetélkedés középpontjában állt a báni hivatal fölött való fennhatóság kérdése. Általában a rendek valamiféle kompromisszumos megoldásra jutottak. Ilyen volt a 1578. évi 15. törvény, amely így hangzott: „*Minthogy pedig Ő császári és királyi felsége az ország karainak és rendeinek azt adja tudtára, hogy Ő császári felsége Magyarországon a véghelyek gondozását és kormányzását, a fenséges Ernő fejedelemre és ausztriai főherczegre; Horvátországban és Szlavoniában pedig a fenséges Károly fejedelemre és ausztriai főherczegre bizta; a miért is figyelmezteti őket, hogy a hadi meg a véghelyek védelmét illető dolgokban magukhoz a főherczeg urakhoz forduljanak és ezeknek engedelmeskedjenek; míg a többi igazságügyre tartozókban pedig Ő császári felségéhez folyamodjanak. 1. § A karok és rendek a fenséges fejedelmeket; azt Szlavoniában, emezt pedig Magyarországon, a hadi dolgokban, Ő császári felségének, ugy jelenlétében, mint távollétében, Ő császári felsége általános helyetteseiként elfogadják. 2. § Kérvén azt, hogy a magyar ügyekben, még ha azok a had körébe tartozók is, a tanácsban az ügyek minőségéhez képest magyarokat is alkalmazzanak. 3. § És a fenséges Károly főherczeg is, a horvátországi és szlavoniai bán urral egyetértisen; nehogy valami alkalmatlanság és az ország szabadságaiba ütköző dolog következék be.*”⁵⁵ A Magyar Királyság hadügyi vezetése szépen lassan átcsúszott a magyar rendek kezéből a Habsburg udvari szervek kezébe.⁵⁶

A másik legfontosabb külföldi segély a Türkenhilfe volt, amit a Német Római Birodalom rendjei szavaztak meg. Magyarország Habsburg királyai 1556 és 1806 között a Német Római Birodalom császárai is voltak. Császárként joguk és kötelességük volt megvédeni birodalmukat. A XVI. szá-

⁵⁵ Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=57800015.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D14>

⁵⁶ Pálffy Géza (2011): i.m. 184-187.

zadban több alkalommal is fenyegette a birodalom területét az oszmán előretörés: 1529-ben, 1532-ben, 1566-ban és 1567-ben⁵⁷. Az Türkenhilfe alapja az úgynevezett Römermonat (Római hónap) vagy Romzug (Római út) volt. A császárt Rómában koronázták, és ehhez a rendeknek kíséretet kellett biztosítaniuk. 1521-ben a kíséretet 4000 lovasban és 20 000 gyalogosan állapították meg, ami 128 000 rajnai forintot jelentett.⁵⁸ V. Károly 1530-ban indítványozta, hogy a pénz inkább fordítsák az oszmán ellenes védekezésre. 1576-ban hatvan Römermonatot szavazott meg a birodalmi gyűlés, 1582-ben pedig negyvenet.⁵⁹ Hogy a rendek támogatását elnyerje, a császárnak bizonyítania kellett, hogy a felajánlott pénzt megfelelő módon használja fel, így az *„uralkodó előterjesztésében általában részletes képet festett a magyarországi hadi és politikai viszonyokról, a végvárrendszer állapotáról és a törökök elmúlt években végrehajtott harci cselekményeiről, pusztításairól.”*⁶⁰ A főmustramester által készített gazdasági kimutatásokat mustralajstromoknak nevezzük. Ezek a részletes kimutatások tartalmazták a kívánatos zsoldösszegeket.⁶¹ Szekfű Gyula így fogalmazta meg véleményét a helyzet abszurditásáról: *„Így áll elő az a sajátságos helyzet, hogy a magyar országgyűlések helyett a német birodalmi gyűlések nyernek bepillantást a magyar várvonal belső viszonyaiba.”*⁶² Az 1576-os végvárjegyzéket a regensburgi birodalmi gyűlésre készítették, még a 1582-eset az Augsburgban tartott birodalmi gyűlésre. Mindkét lista tartalmazza a magyarországi végvárakat. 1576-ban 123 vár, míg 1582-ben 117 vár rendelkezett királyi helyőrséggel.⁶³ Az 1576-os jegyzék szerint 27 000 katonát, míg a 1582-es szerint 21 000 katonát tartottak fegyverben.⁶⁴ Az 1576-os

⁵⁷ Bagi Zoltán Péter: A birodalmi gyűlés és a Magyar Királyságnak szánt töröksegély kérése a 16. században. In: Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből. Szerk.: Bagi Zoltán – Horváth Adrienn. Budapest, 2012. 197. o.

⁵⁸ Bagi Zoltán Péter: i.m. 199. o.

⁵⁹ Pálffy István (2011): i.m. 160. o.

⁶⁰ Pálffy István (1995): i.m. 115. o.

⁶¹ Pálffy István (1995): i.m. 115. o.

⁶² Szekfű Gyula: Magyar történet. III. k. 2. bőv., teljes kiad. Budapest, 1935. 139. o.

⁶³ Pálffy István (1995): i.m. 115. o.

⁶⁴ Pálffy István (1995): i.m. 123. o.

jegyzék négy példányban maradt fenn. Ezeket Bécsben, Grazban, Drezdában és Budapesten őrzik.⁶⁵ Az 1582-es végvárjegyzék két másolatát Bécsben és Nürnbergben őrzik.⁶⁶ A forrás hatalmas jelentőségű a korszak kutatói számára. Pontos képet vázol fel Magyarország végvárairól, habár fontos megjegyezni, hogy a jegyzéket propagandisztikus céllal készítették, ezért valamennyi túlzás biztosan van benne. Sajnos a végvárjegyzékek legnagyobb részét a XVIII. század folyamán kiselejtezték, így a végvárrendszer finanszírozását sohasem fogjuk teljesen megismerni.

Összefoglalás

A Magyar Királyság határvédelmének késő középkori, kora újkori rendszere két szempontból is jelentős változást hozott. Először is a megváltozott külpolitikai körülmények (a puffer zónaként működő balkáni fejedelemségek összeomlása és a hódító Oszmán Birodalom megerősödése) miatt egy a korábbtól eltérő, új védelmi rendszer, a végvárak felállítására került sor, ami magával vonta az ország déli területeinek átalakítását és a gazdaság struktúrájának módosítását. Másodszor az első ütemben létrehozott végvárrendszer összeomlását követően a megcsonkított, így jóval kevesebb gazdasági erőforrásokkal rendelkező Magyar Királyságnak a tovább erősödő török hódítás megakadályozása céljából még jelentősebb végvárrendszert kellett kiépítenie és fenntartania több, mint száz éven át, amire az ország önmagában már nem volt képes, a Habsburg Császárság anyagi támogatására szorult, ami az ország külpolitikai függetlenségének elvesztésével járt. Különösen abban nyilvánult ez meg, hogy a Habsburg uralkodók számára a legnagyobb biztosítékot a Magyar Királyság török elleni védelmének ellátására az biztosította, hogy megszerezték a magyar trónt. A helyzetet tovább bonyolította az Erdélyi Fejedelemség, amely önálló külpolitikát folytatva főleg az Oszmán Birodalom vazallusaként további nehézségeket jelentett a Habsburg törekvések számára.

⁶⁵ Pálffy István (1995): i.m. 116. o.

⁶⁶ Pálffy István (1995): i.m. 117. o.

Kimondhatjuk, hogy a Magyar Királyság a török hódítás és a Habsburg Császárság között a függetlenségét elvesztve szűkös anyagi forrásai miatt utóbbira utalva folytatta a határvédelmet, amely lényegét tekintve az Oszmán Birodalommal szemben az akkor még nem létező egységes Európa határvédelmét is megtestesítette. A megközelítőleg százötven év határvédelme az országra jelentős hatást gyakorolt. A hódító és azt visszaverő hadjáratok miatt az ország egy része elnéptelenedett, a megmaradó népesség a végvárrendszer vonalába és a mögé koncentrált. Elmondhatjuk, hogy a Magyar Királyság ebben az időszakban olyan módon létezett, amely talán egyedülálló a történelem folyamán, ugyanis az állam határvédelmének költsége – ahogy már hivatkoztunk rá – meghaladta az ország bevételét.

A XVI. és a XVII. században állandósult határvédelmi harcok gazdasági és társadalmi hatásai Magyarország további történelmét is meghatározták. A Habsburg Ház uralkodott egészen 1918-ig. A török elleni védekezés korszaka az ország közepét elnéptelénítette, ezért tér nyílt és szükség is volt betelepésekre, amelyek megváltoztatták Magyarország etnikai összetételét. A török hódítás elleni határvédelem az ország megmaradása céljából elengedhetetlen volt, még ha „*áldozatainak*” hatásai mai napig kétségen kívül felfedezhetőek.